

Стаття присвячена проблемі використання різних форм позакласної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах із метою стимулювання та розвитку пізнавального інтересу учнів до вивчення біології. Обґрунтовано, що позакласна робота є важливою умовою розвитку творчого мислення та інтелектуальних умінь учнів. Подано форми і методи позакласної роботи, що можуть використовуватися вчителями біології середніх навчальних закладів, студентами природничих факультетів під час педагогічної практики.

Статья посвящена проблеме использования разных форм внешкольной работы в общеобразовательных учебных заведениях с целью стимулирования познавательного интереса учащихся к изучению биологии. Обосновано, что внеклассная работа является важным условием развития творческого мышления и интеллектуальных умений учеников. Представлены формы и методы внеклассной работы, которые могут использоваться учителями биологии средних учебных заведений, студентами факультетов естествознания во время педагогической практики.

Paper devotes to the subject of using different out-of-class activities for rising student's interest to learning biology in secondary education. It was grounded that out-of-class activities are important for development of students' creative thinking. Paper proposes some techniques for out-of-class activities, those would be used by teachers of biology in secondary schools, students of natural science faculties for their pedagogical internship.

УДК 374:57

ПОЗАКЛАСНА РОБОТА З БІОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

Н. М. Васюкова

У Національній доктрині розвитку освіти України XXI ст. зазначено, що освіта має забезпечити всебічний розвиток дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, формування інтересів та потреб, світогляду, навичок самостійного наукового пізнання. Як свідчить аналіз шкільної практики, інформаційне навантаження школярів із біології велике, що спричиняє зниження їх пізнавального інтересу і пасивність під час навчання, тим часом як ефективність останнього значно залежить від активності учнів.

Аналіз науково-методичної літератури з проблеми активізації пізнавальної діяльності учнів (М. М. Верзилін, Д. І. Трайтак, Л. С. Романова, В. І. Шульдик, А. Н. Захлебний, О. Д. Гончар, А. І. Калугін) та досвіду вчителів-практиків свідчить про те, що у методиці навчання біології використовуються форми й методи позакласної роботи, спрямовані на розвиток творчої особистості учня, формування його життєвих і соціальних компетенцій, емоційно-ціннісного ставлення до природи.

Протягом останніх років у Божківському НВК я працюю над проблемою "Позакласна робота з біології як засіб активізації пізнавальної активності та формування екологічної компетентності учнів". Об'єктом дослідження є навчально-виховний процес із біології в школі. Предмет дослідження – зміст, форми та види позакласної роботи з біології як засоби активізації пізнавальної діяльності учнів. Мета дослідження полягає у вивченні і використанні різних форм та видів позакласної роботи з

біології, орієнтованих на формування екологічної компетентності та активізацію пізнавальної діяльності учнів школи й аналіз їх ефективності.

Вважаю, що рівень пізнавальної активності учнів підвищиться за умов такої організації позакласної роботи з біології, яка передбачає поєднання фронтальних, групових, індивідуальних форм позакласної роботи; використання різних її видів (тижнів і декад біології, екскурсій у природу і гурткових занять, індивідуальної позакласної роботи в "Школі юного біолога" при обласному еколого-натуралістичному центрі) з урахуванням особистісно орієнтованого підходу до активізації пізнавальної діяльності учнів.

На основі теоретичного аналізу літературних джерел уточнимо поняття "позакласна робота" і "позаурочна робота". Позакласна робота (ПР) організовується у позаурочний час і не є обов'язковою для всіх школярів, охоплюючи, головню, тих, хто виявляє зацікавленість предметом. Зміст ПР не обмежується рамками навчальної програми, а виходить за її межі, визначається інтересами учнів [5]. Позаурочна робота (літні та домашні практичні роботи, домашні спостереження й дослідження з біології) виконується учнями поза уроком, оцінюється в журналі, її зміст тісно пов'язаний з уроками і лабораторними заняттями, обов'язковими практичними роботами.

Перші спроби цілеспрямованого педагогічного обґрунтування згаданих форм роботи [10, с. 3] датовані кінцем XIX – поч. XX

ст. і стосуються проведення екскурсій, походів, свят та "освітніх прогулянок", що розглядалися дослідниками з точки зору забезпечення наочності навчання [10; 18]. Їх освітньо-виховне значення розкрив С. Смолінський, який закликав "вести дітей до вічної і найдосконалішої книги природи і навчати їх за першоджерелом"; "наблизити школу до життя і дітей до природи" [15, с. 3 – 4]. Запровадження у навчально-виховний процес шкільних свят обґрунтовується потребою учнів у розвагах і забавах. Дотримуючись принципу природовідповідності, вчені зазначають, що природа дітей потребує частішої зміни вражень, бо одноманітність їх пригнічує [17].

Особливу увагу привертає ПР в контексті формування екологічної компетентності учнів. Для процесу формування пізнавальної діяльності дидактами імплементується принцип тісного зв'язку з обов'язковими заняттями. Останнє положення має дві сторони. Перша вимагає спиратися у позаурочній роботі на знання і вміння учнів, здобуті на уроках з кількох предметів. Насамперед це природничо-географічні відомості про структуру і функції біосфери і вміння досліджувати довкілля. Суттєвими є також гуманітарні знання, що відображають історичний розвиток ставлення до природи у різних суспільних формаціях, сприяють усвідомленню її цінності. Позакласна і позаурочна робота покликана інтегрувати набуті учнями знання і уміння й розвивати їх, забезпечивши перехід у переконання, навички тощо.

Друга сторона передбачає спрямованість форм позаурочної роботи на розвиток інтересу учнів до предмета, формування потреби до вдосконалення знань, поступове розширення кола учнів, котрі цікавляться певною наукою і її практичним застосуванням. Це підтверджує доцільність позаурочної роботи з формування екологічної компетентності – розвитку в учнів біологічних знань, цінностей, умінь, навиків і моделей екологічно доцільної поведінки у природі.

У контексті діяльнісного підходу для формування екологічної компетентності актуальною є орієнтація на активну самостійну пізнавальну і практичну діяльність учнів, оскільки лише здобуті власними зусиллями знання міцні, дають задоволення і спонукають до відповідних практичних дій [6, с. 4 – 5].

Форми організації ПР А. Алексюк поділяє на загальні (відповідають чотирьом найголовнішим структурам спілкування між людьми: індивідуальній, парній, груповій, колективній) та спеціальні (індивідуальна робота, гурткові заняття, групові заняття зі змінним складом учнів, масові заходи) [12]. Подібну класифікацію пропонують М. Болдирев, О. Кабардін, А. Щербо і Д. Джола, виділяючи фронтальну (масову), індивідуальну і групову форми позаурочної роботи [3, с. 27; 6, с. 13; 20, с. 29; 16, с. 6]. У табл. 1 наведено поширені індивідуальні, групові та масові форми ПР, найдоцільніші при формуванні екологічної компетентності учнів основної та старшої школи.

У ПР, що продовжує шкільну, діють ті ж принципи, що і в навчальному процесі: науковість, зв'язок із життям, суспільно корисна спрямованість, доцільність змісту і форм, системність, масовість у поєднанні з індивідуальним підходом до учня, опора на сім'ю, громадськість [13, с. 256].

Найбільшу самостійність і свободу забезпечує робота поза уроком і поза школою; вибір галузі зацікавленості зазвичай відбувається з проявом позитивної, часто – безкорисливої – мотивації [11, с. 325 – 326]. В. Кутьєв зазначає, що добровільність включення школярів у позаурочну діяльність має позитивні і негативні сторони. Те, що учні приходять у школу за внутрішнім покликом, означає їх готовність приймати встановлені правила, вимоги, умови. Водночас, добровільність позаурочних занять часто призводить до нестабільності дитячих об'єднань. Залежно від

Таблиця 1

Форми позакласної роботи з формування екологічної компетентності та активізації пізнавальної активності школярів

Індивідуальні	Групові	Масові
Пошук додаткової навчальної інформації з літературних джерел, створення презентацій	Навчальна екологічна екскурсія	Зустрічі з ученими
Підготовка рефератів з екологічної тематики	Тиждень біології	Акції
Участь у конкурсах, екологічних проектах, секція МАН	Екологічні вечори, КВК Випуск стіннівок, творчих робіт	
Заощадження енергії, води та матеріалів у побуті	Науково-практичні конференції	

способу включення учнів у позаурочні заняття В. Кутєв виділяє навчально-обов'язкові (консультації, факультативи, екскурсії, гуртки), громадсько-організаційні (митинги, суботники, збори, чергування) і добровільно-особисті заняття (гуртки, клуби, походи, вечори, ігри, спектаклі) [9, с. 193 – 195].

Порівнюючи ПР з уроком, А. Щербо і Д. Д жола зазначають специфічні риси першої: вона менш регламентована – вчитель самостійніший у плануванні, виборі матеріалів і засобів; обов'язковим елементом є розумна організація дозвілля [20, с. 28]. А для формування екологічної компетентності особливе значення має можливість більше уваги приділяти застосуванню набутих знань на практиці. Інтерес становлять публікації, присвячені позакласній природоохоронній роботі. Г. Зарвний досліджує особливості організації шкільних заказників, на базі яких пропонується вивчати окремі теми навчальної програми, насамперед, із біології і географії; вони ж сприяють поєднанню навчання з продуктивною працею. Центральною організаційною ланкою роботи у шкільних заказниках є гурток юннатів [7].

ПР може включати додатковий час, дає змогу залучити додатковий зміст для формування екологічної компетентності учнів, застосувати ширший набір педтехнологій, досягти взаємодії учнів, педагогів, батьків, представників громадських організацій, фахівців природоохоронної справи тощо, а це посилює соціальну значущість екологічної діяльності школярів.

Обґрунтуємо теоретично ефективні форми і методи ПР з біології, зміст яких базується на особистісно орієнтованому підході до активізації пізнавальної діяльності учнів основної школи. В організації навчання біології варто віддавати перевагу активним методам навчання. Працюючи у Божківському НВК над розвитком пізнавальної активності учнів під час вивчення біології, використовуємо різні форми ПР: позакласні літні завдання, лабораторні та практичні роботи, фенологічні спостереження, екскурсії, дослідження на навчально-дослідній земельній ділянці, природо-охоронну роботу й діяльність груп санітарно-екологічного напрямку, заняття в кутку живої природи.

У кабінеті біології Божківського НВК є творча лабораторія вчителя та учня, бібліотека наукової та цікавої літератури з біології, каталог відеофільмів, унаочнення, яке виготовили учні та випускники школи, живий куточок. Останній виконує роль куточка фенологічних спостережень, де учні проводять спостереження за об'єктами рослинного і тваринного світу протягом року. Практичні роботи в кутку живої природи, на навчально-дослідних ділянках сприяють міцному і свідомому засвоєнню навчального матеріалу; вихованню любові до

природи; виробленню вмінь і практичних навичок, культури праці; прищепленню самостійності у розв'язуванні завдань.

Орієнтація ПР на особистісно орієнтоване навчання дає змогу створити таке навчальне середовище, де учень не тільки розвиває індивідуальні якості, а й змушений постійно виявляти активність, діяти в умовах вибору. У школі створений клуб юних друзів природи для учнів 5 – 7 класів, гурток "Екос" для 8 – 11 класів. Учасники цих учнівських об'єднань займаються позакласною науково-дослідницькою роботою з метою вивчення живої природи рідного краю, ведуть просвітницьку роботу, організовують творчі вечори, зустрічі з видатними людьми, КВК, конкурси, вікторини, "круглі столи", виставки поробок із природного матеріалу, фотовиставки, конкурси малюнків і газет, заняття під відкритим небом, проводять бесіди, рейди, суботники, фенологічні спостереження, працюють в куточку живої природи. Частим гостем на заняттях у позаурочний час є агроном-аматор В. С. Паламарчук, який надає практичну допомогу в садівництві, керівник ЖЕКУ С. М. Стадник (очолювана ним організація сприяє вивезенню відходів, які неможливо утилізувати), керівники установи НВК-65, котрі забезпечують учнів потрібним транспортом і коштами для науково-дослідницької роботи.

У позаурочний час у Божківському НВК систематично проводяться бесіди з учнями 6-11 кл. на теми: "Вода – це кров Землі", "Нітрати у воді та продуктах харчування", "Пестициди", "Фастфуди – гірке задоволення", "Ціна краси", "Чисті продукти – здорове життя" та інші; екологічний захід "День біорізноманіття живої природи". Учні беруть активну участь у регіональному науково-практичному семінарі на базі ПНПУ "Біорізноманіття тваринного світу Полтавщини. Проблеми охорони і відтворення", у святкуванні Дня природничого факультету ПНПУ; "Всесвітній день боротьби зі СНІДом", напередодні якого проводять бесіду з учнями школи на тему "СНІД: сенсації і реальність", виставку малюнків, плакатів, інформаційні звітинки; до Дня відмови від паління розроблено низку заходів із метою профілактики тютюнопаління; День Землі учні відзначають висаджуванням нових видів рослин на території школи та села, прибиранням території, конкурсами та іграми між класами; Всесвітній день води, День захисту довкілля, День захисту тварин та рослин відзначаємо виховними заходами, які висвітлюються в шкільній газеті; з учнями 5 кл. проводимо свято зимуючих птахів (учні розвішують годівнички і підгодовують птахів протягом усієї зими), з учнями 6 класу – свято "Земля – планета майбутнього" до Дня захисту навколишнього середовища, свято "Бал первоцвітів", з учнями 7 кл. – свято Осені, із учнями 8 кл. – свя-

то зустрічі птахів із розвішуванням шпаківень, з учнями 9 кл. – свято "Вклоняймося хлібу – він святий" (з виставкою хлібобулочних виробів, їх дегустацією та концертом художньої самодіяльності, створено "Куточок Хліба").

Особливою PR є діяльність гуртка з біології для учнів 5 – 6 класів, робота у якому побудована на матеріалах тренінгу "Екологіка". Підготовку до занять за окремими темами, що значно поглиблюють шкільну навчальну програму з біології та хімії, забезпечуючи міжпредметні зв'язки та узагальнюючи знання школярів, проводять учні 9 та 11 класів. Для активізації пізнавальної діяльності учнів та формування їх екологічної компетентності в школі проводимо масові натуралістичні заходи. Активну участь беремо у Всеукраїнських конкурсах "До чистих джерел", "В об'єктиві натураліста", обласному конкурсі екологічних плакатів "Природа і люди".

У 2006 р., 2008 – 2009 р. учні школи нагороджені дипломом Полтавської ОДА за участь в обласному етапі Всеукраїнського конкурсу "До чистих джерел" і значний внесок в охорону й збереження водних ресурсів області; у 2007 р. – дипломом за 2 місце в обласному етапі Всеукраїнського конкурсу "До чистих джерел". У 2007 р. дев'ятикласниці Орхівська Оксана та Скрипник Катерина стали переможницями обласного етапу конкурсу "В об'єктиві натураліста" та лауреатами заключного етапу Всеукраїнського конкурсу "До чистих джерел" у Києві. А у 2008 р. 3 місце в цьому конкурсі посіла шестикласниця Шубіна Марія.

PR допомагає учням дбати про красу шкільного подвір'я, полегшує підготовку звітів до Всеукраїнської трудової акції "Парад квітів біля школи". За таку роботу у 2008 р. учні школи нагороджені дипломом 2 ступеня та цінними подарунками, у 2009 р. – дипломом 3 ступеня та цінними подарунками, отримали подяку Всеукраїнського еколого-натуралістичного центру за значний внесок у природоохоронну роботу в рамках акції "Парад квітів біля школи". За результатами акцій два члени екологічного гуртка "Екос" (учениця 6 кл. Берданова Оксана та учень 8 кл. Березенець Артем) були запрошені для відпочинку в екологічний табір при Всеукраїнському еколого-натуралістичному центрі учнівської молоді.

У 2009 р. учні школи брали активну участь у Всеукраїнській трудовій акції "Юннатівський зеленбуд", за що нагороджені дипломом 1 ступеня та цінними подарунками. За рахунок коштів, які отримали за призові місця, юні біологи оформили в холі школи постійну фотовиставку, алею живих квітів.

Однією із форм PR є участь школярів в обласному конкурсі "Збережи ялинку", призером якого у 2009 р. була учениця 6 кл.

Степанюк Наталія. У 2009 р. колектив Божківського НВК нагороджений грамотою Всеукраїнського еколого-натуралістичного центру за творчу позакласну роботу під час акції "День юного натураліста".

Особливе місце у PR відводиться пошуковій дослідницькій діяльності, яка залучає учасників масових еколого-натуралістичних заходів до оздоровлення природного середовища. Прикладом такої роботи є участь учнів у регіональних заходах: "Червона калина", операціях "Конвалія", "Підсніжник", "Лелека" тощо. Систематично в школі проводяться екскурсії для учнів до Вільхівщинського ландшафтного заказника та прилеглих до нього територій із метою вивчення рослинного та тваринного різноманіття. Результатом стало написання наукових робіт, зокрема ученицею 9 кл. Перев'язко Юлією "Фітозоологічна характеристика степових ділянок, що прилягають до території Вільхівщинського ландшафтного заказника" (1 місце в 3 етапі конкурсу-захисту робіт МАН, 2006 р.).

Під час PR з біології проводимо екскурсії для вивчення природи свого села та його околиць. Результати фенологічних досліджень використовуємо на уроках та у позакласних заходах. За результатами вивчення лікарських рослин ученицею 8 кл. Плискою Тетяною захищена наукова робота "Вивчення району поширення лікарських рослин в околицях с. Божківське та можливості їх заготівлі і використання" (1 місце на 1 етапі конкурсу – захисту робіт МАН, 2009 р.).

Упродовж трьох років учні школи вивчали особливості будови та зовнішнього вигляду, поширення та охорони зимуючих птахів, спостерігали за їх поведінкою біля годівниць і у природі, визначили видовий склад зимуючих птахів с. Божківського та його околиць. Дані спостережень були узагальнені і надіслані на обласний етап Всеукраїнської природоохоронної акції "Великий зимовий облук птахів". Науково-дослідницька робота "Вивчення видового складу зимуючих птахів с. Божківського та його околиць" учня 9 кл. Березенця Артема на 1 етапі захисту робіт МАН посіла 1 місце, на 2-му – 4-те.

Учні самостійно готують екскурсії на теми, які їх цікавлять, використовуючи у маршрутах створені ними екологічні знаки. Черкасов Роман підготував і провів протягом двох років шість екскурсій для вивчення популяції бобра річкового на території Руднянського лісництва і захистив науково-дослідницьку роботу на тему "Вивчення популяції бобра річкового в районі с. Новоселівка". У 2007 р. він зайняв 1 місце на 1 етапі захисту робіт МАН.

Із метою вивчення біорізноманіття учні систематично здійснюють під керівництвом учителя екскурсії до Ботанічного саду, зоологічного музею, що діють на базі природничого факультету ПНПУ імені

В.Г.Короленка; відвідують відділ природи краєзнавчого музею; музей іхтіології у м. Дніпропетровську.

Учні школи щороку висаджують саджанці дуба і берези на території прилегло лісництва під час акцій: "День Землі", "День довкілля", "Посади дерево". Учасники гуртка з біології протягом року доглядають за посадженими деревами: поливають, обрізають, захищають від шкідників. Учнями 9 кл. висаджено 40 беріз на території школи та села, учні-випускники 11 кл. подарували школі і посадили 17 кущів троянд, які квітнуть на пришкільних клумбах, а учень 8 кл. подарував школі 10 саджанців ялини. Підсаджуємо саджанці у фруктовий сад.

Для виявлення локальних екологічних проблем свого регіону та участі в роботі з їх усунення проведено екскурсії до Божківського заводу будівельних матеріалів, комбикормового заводу, до залізничної станції Божково, тваринницького комплексу установи КВК-29, птахоферми КВК-29, міні-аеродрому та сміттєзвалища с. Божківське. За результатами екскурсій учнями 10 – 11 кл. написані реферати, повідомлення, підготовлені виступи, проведена учнівська науково-практична конференція "Екологічні проблеми мого села та шляхи вирішення". Матеріали конференції "Біосфера: сьогодні і майбутнє" оприлюднені на відкритому уроці для вчителів і методистів ПОППО. Учениця Стулій Любов три роки проводила дослідження з утилізації органічних відходів, кінцевим результатом її роботи був захист екологічного проекту за цією темою і 1 місце на 3 етапі та 4-те на 4 етапі конкурсу МАН, 2006 р. Міністр молоді та спорту Ю. Павленко вручив Любові цінний подарунок.

Як показала практика, науково-дослідницька робота, яка проводиться гуртківцями, є однією з ефективних форм ПР, що дає змогу поєднувати теоретичні знання з виробничою практикою та науковими технологіями. При цьому застосовуються специфічні для природничих дисциплін методи навчання: спостереження, дослідження, практична робота на навчально-дослідній ділянці, у куточку живої природи, у кабінеті біології.

Дослідницькі роботи поєднуються не лише з продуктивною працею, а й з екологічними та економічними аспектами навчання та виховання. Це процес творчий, пов'язаний із розвитком самовираження і самоствердження особистості, який спрямовується на усвідомлення учнями цінності природи як незамінної умови збереження життя на планеті. З кожним роком ця форма роботи у Божківському НВК удосконалюється, наповнюється новим змістом.

У школі постійно проводяться тижні охорони навколишнього природного сере-

довища. Наводимо план проведення заходів тижня біології Божківського НВК:

1. ПОНЕДІЛОК. Конкурс малюнків "Весна прийшла" (1 – 8 класи). Фотовиставка "Бал первоцвітів".

2. ВІВТОРОК. Вікторина "Чи знаєш ти первоцвіти?"; загадки про первоцвіти; презентація первоцвітів. Лекція "Економіко-правові основи природоохоронної діяльності" (11 кл.).

3. СЕРЕДА. Сторінками Червоної книги України та Полтавщини ("круглий стіл" для учнів 8-9 кл.). Проведення з учнями молодших класів бесід про правила поведінки у природі. Екскурсія на балку на території ст. Божково, виявлення місць зростання первоцвітів.

4. ЧЕТВЕР. Театралізована вистава "Бал первоцвітів" (5 – 6 кл.). Виховний захід "Весняний вінок Полтавщини".

5. П'ЯТНИЦЯ. Екологічний семінар "Біосфера: сьогодні і майбутнє" (10 – 11 кл.). "Круглий стіл" "Передаю естафету молодшому поколінню!".

Прямий контакт учнів із природою – запорука виховання зацікавленості, розвитку системного та логічного мислення, критичного аналізу. Цьому сприяє проведення екологічної стежки, екологічних ексспедицій, виконання навчальних літніх завдань під час позакласної роботи з біології. *Екологічна стежка* – унікальна форма ПР, що поєднує природоохоронну пропаганду і відпочинок. Вона легкодоступна у будь-яку пору року, різноманітна за науковою спрямованістю. Дітьми і педагогами Божківського НВК розроблено комплексну екологічну стежку, яку використовуємо для оздоровлення, рекреації, навчання і виховання. Вона складається із семи зупинок, протяжність яких 1,5 км. Екскурсивою – знієни біологічного гуртка.

Однією із форм позакласної натуралістичної роботи, що тісно пов'язана з навчанням біології, є навчальні літні завдання, які учні отримують наприкінці навчального року. Вони охоплюють дослідження будови та різноманітності рослин, вивчення способів їх розмноження, впливу чинників середовища існування на рослини, охорони рослин. Значне місце в цій роботі займає участь гуртківців у практичній роботі з догляду за лісом, яку систематично очолював учень 9 кл. Черкасов Роман, співпрацюючи з Руднянським лісництвом. Разом із вивченням та гербаризацією рослин учні висаджували лікарські рослини (ромашка лікарська, ехінацея пурпурова, меліса лимонна, календула лікарська тощо) на екологічній стежці.

З учнями школи проводимо екологічні ексспедиції. Практична діяльність школярів у природі при необмежених у часі й просторі можливостях створює сприятливі умови для значного і стабільного розвитку екологічної культури школяра, тобто формує у нього новий тип мислення і поведін-

ки щодо навколишнього середовища. Експедиції проводилися на околицях села, поблизу Вільхівщинського ландшафтного заказника, прибережному ландшафті р. Коломак.

Завданнями польової практики є виховання любові до природи рідного краю; закріплення теоретичних знань, набутих під час занять; оволодіння методами польових зоологічних та ботанічних досліджень; вивчення фауни місцевості; проведення самостійних спостережень за живими об'єктами; виконання дослідницьких робіт; виявлення рідкісних видів рослин і тварин та їх охорона. Польова практика проводиться в стаціонарних умовах на базі регіонального ландшафтного парку "Нижньоворсклянський" під керівництвом викладачів Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. Заняття передбачають лекційні і лабораторні форми навчання, проведення практичних досліджень тощо. Під час польової практики учні знайомляться з різноманітністю екосистем (ліс, водойми, луки, агроценози) та технікою і методикою збору ботанічного й зоологічного матеріалу, видовим різноманіттям тварин і рослин Полтавщини, видами, занесеними у Червону книгу України; вивчають хребетних і безхребетних тварин проточних і стоячих водойм.

Під час польової практики члени біологічного гуртка "Екос" поповнюють знання із біологічних дисциплін, вивчають методи прогнозування погоди, навчаються самостійно спостерігати за тваринами у природних умовах, правильно обробляти зібрану інформацію, робити науково обґрунтовані висновки. Три роки ми працювали на базі регіонального ландшафтного парку "Нижньоворсклянський", а у 2009 р. провели польову практику на базі відпочинку "Динамо" в с. Кротенки за участю викладачів ПНПУ ім. В. Г. Короленка.

Таким чином, розкриті у статті особливості позакласної роботи з біології, яка проводиться на базі Божківського НВК, розглядаються як засіб формування екологічної компетентності та пізнавальної активності учнів. Для активізації пізнавальної діяльності школярів та формування їх екологічної компетентності в школі проводяться масові натуралістичні заходи, лабораторні та практичні роботи, фенологічні спостереження, екскурсії, дослідницька робота на навчально-дослідній земельній ділянці, природоохоронна робота й заняття в кутку живої природи, позакласні літні завдання, здійснюється діяльність груп санітарно-екологічного напрямку. Показником ефективної позакласної роботи з біології є наявність серед учнів переможців Всеукраїнських екологічних конкурсів, учасників та призерів МАН України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агейкіна Р. В. Екологічне виховання: досвід організації / Р. В. Агейкіна // *Виховна робота у школі*. – 2005. – № 1. – С. 28–29; № 2. – С. 31–35; № 4 (5). – С. 3–13.
2. Болдирев М. І. Класний керівник / М. І. Болдирев. – К.: Рад. школа, 1982. – 252 с.
3. Верзилин Н. М., Корсунская В. М. *Общая методика преподавания биологии* : Учебник для пед. институтов по биол. спец. – 4-е изд. – М.: Просвещение, 1983. – 384 с.
4. *Внеклассная работа по биологии* : Пособие для учителей / А. И. Никишов, Э. А. Молева, Е. В. Орловская, А. М. Семенова. – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 1980. – 239 с.
5. *Внеурочная работа по физике*. Под ред. О. Ф. Кабардина. – М.: Просвещение, 1983. – 224 с.
6. Заровный Г. М. *Школьные заказники: Пособие для учителей* / Г. М. Заровный. – М.: Просвещение, 1983. – 112 с.
7. Кутьев В. О. *Внеурочная деятельность школьников* : Пособие для классных руководителей / В. О. Кутьев. – М.: Просвещение, 1983. – 223 с.
8. Оконь В. *Введение в общую дидактику: Пер. с польск.* Л. Г. Каишуревича, Н. Г. Горина. – М.: Высш. шк., 1990. – 382 с.
9. *Основы дидактики*. Под ред. Б. П. Есипова. – М.: Просвещение, 1967. – 472 с.
10. *Педагогіка* / За ред. А. М. Алексюка. – К.: Вища школа, 1985. – 296 с.
11. Прохорчик А. Ф. *Организация внеклассной работы по географии* / А. В. Прохорчик. – Мн.: Нар. асвета, 1980. – 80 с.
12. Смолинский С. *Экскурсии и занятия на воздухе в начальной школе*. – К.: Изд. Н. Л. Оглоблина, 1916. – 12 с.
13. Хоменчук Л. *Природа як вихователь: із досвіду роботи СШ № 304 м. Києва* / Л. Хоменчук, Н. Пустовіт // *Шкільний світ*. – 2008. – № 2 (січень). – С. 7–9.
14. Щербо А. Б. *Форми і методи позакласної роботи з естетичного виховання учнів* / А. Б. Щербо, Д. Н. Д жола. – К.: Радянська школа, 1972. – 168 с.
15. Вербицький В. В. *Еколого-натуралістична освіта в Україні: історія, проблеми, перспективи* / В. В. Вербицький. – К.: СМІП "Аверс", 2003. – 304 с.
16. *Екологічні стежки України. Живи, Земле! Методичні матеріали* / За ред. В. В. Вербицького. – К.: СМІП "АВЕРС", 2003. – 196 с.
17. Захлебный А. Н. *Экологическое образование школьников во внеклассной работе* / А. Н. Захлебный, И. Т. Суравегина. – М.: Просвещение, 1984. – 160 с.
18. Грицай Н. *Позакласна робота з біології* / Н. Грицай // *Біологія і хімія в школі* : Науково-методичний журнал. – 2005. – № 6. – С. 28 – 31.
19. Грицай Н. Б. *Активізація пізнавальної діяльності учнів основної школи у позакласній роботі з біології* : автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2008. – 20 с.
20. Трегуб В. Ю. *Рольові ігри на уроках біології та в позакласній роботі* / Вікторія Юривна Трегуб, Костянтин Миколайович Задорожний. – Х.: Видавнича група "Основа", 2005. – 96 с. – (Бібліотека журналу "Біологія"; Вип. 2 (26)).
21. Мороз І. В. *Позакласна робота з біології: [навч. посібник]* / Іван Васильович Мороз, Наталія Богданівна Грицай – Т.: Навчальна книга – Богдан, 2008. – 272 с.

Стаття надійшла в редакцію 13.04.2011 ■